

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

БУНАС АЛІНА АНАТОЛІВНА

УДК 159.923:316

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОГНОСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ОСІБ З РІЗНИМИ РІВНЯМИ
СХИЛЬНОСТІ ДО РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі загальної та медичної психології в Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України
АРШАВА Ірина Федорівна,
Дніпропетровський національний університет імені
Олеся Гончара, завідувач кафедри загальної та
медичної психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
ПАПУЧА Микола Васильович,
Ніжинський державний університет імені Миколи
Гоголя, завідувач кафедри загальної та практичної
психології;

кандидат психологічних наук, доцент
СОСНЮК Олег Петрович,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, доцент кафедри соціальної психології

Захист дисертації відбудеться «7» квітня 2016 р. о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.26 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 03187, м. Київ, просп. Академіка Глушкова, 2-а.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «4» березня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Траверсе

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах життя, які характеризуються проявами ризиків – невизначеністю, динамічністю, великою кількістю альтернатив, нагальністю вибору й прийняттям його наслідків, людині необхідно бути гнучкою в пошуку і прийнятті рішень, враховувати і осмислювати ймовірні наслідки своєї поведінки в діапазоні перспективи змін, тобто демонструвати сформовану прогностичну компетентність.

Проблемі прогностичної компетентності особистості присвячено чимало вітчизняних та зарубіжних досліджень. Складність вивчення означеного феномену обумовлюється низкою причин. По-перше, прогностична компетентність розглядається як видове поняття антиципації (Н. Ах, У. Найсер, Дж. Брунер, А. Валлон, Ф. Бартлетт, Б. Ф. Ломов, Є. М. Сурков, Т. Ф. Базилевич та ін.). По-друге, концептуалізація феномену ускладнюється наявною полісемантичністю та міждисциплінарністю досліджень, а саме: шлях екстраполяції себе в майбутнє (В. Д. Менделевич, Л. О. Регуш, К. О. Абульханова-Славська та ін.); побудова ймовірного результату дій (Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, А. Г. Нікітіна, Д. Міллер, К. Прибрам, Р. Берк, К. Купер та ін.); здатність організму підготуватися до реакції на події через активацію механізму акцептора дії (П. К. Анохін); образ очікуваного майбутнього (М. О. Бернштейн, О. О. Ухтомський, Р. Ніколас, О. Вілсон та ін.); образ майбутнього крізь призму часової орієнтації (Ф. Зімбардо, Дж. Бойд, К. Левін, Ж. Нюттен, Дж. Голдберг, Дж. Хорнік, Дж. Леннінгс, Р. Орнштейн та ін.); генеза здійснення майбутнього (С. Д. Максименко та ін.); усвідомлення перспективної спрямованості структурування життєвого шляху та здійснення життєвих завдань (Р. А. Ахмеров, Є. І. Головаха, О. О. Кронік, Т. М. Титаренко, І. О. Мартинюк, Л. В. Сохань, Д. Закай, Б. Горман, О. Вессман та ін.); спосіб розв'язання мисленнєвих задач (Д. Б. Богоявленська, Л. Л. Гурова, О. К. Тихомиров, Г. В. Гуменюк та ін.) тощо.

Поряд з тим, проблема функціонування прогностичної компетентності у реалізації ризикованої поведінки є недостатньо розробленою, що й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження – «Особливості прогностичної компетентності осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з тематикою держбюджетної науково-дослідної роботи Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара факультету психології «Форми виявлення стресостійкості людини і шляхи автоматизації процедури її прогнозування» (номер державної реєстрації 0108U000633) та науково-дослідної роботи кафедри загальної та медичної психології «Психологічні умови забезпечення професійного та психічного здоров'я працівників організацій, профілактика та подолання стресу в організації» (номер державної реєстрації 0113U004185).

Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні Вченої ради Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 7 від 23.02.2012 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації

наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 9 від 26.11.2013 р.).

Мета дослідження – виявити особливості прогностичної компетентності особистості та розкрити їх специфіку залежно від рівня схильності до ризикованої поведінки.

Для досягнення поставленої мети вирішувались такі **завдання**:

1) здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень з проблеми прогностичної компетентності особистості й побудувати схему її вияву при реалізації ризикованої поведінки;

2) з'ясувати змістові складові прогностичної компетентності особистості;

3) визначити міру розбіжності складових прогностичної компетентності у осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки;

4) розкрити специфіку відмінностей між особливостями прогностичної компетентності в осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки.

Об'єкт дослідження – прогностична компетентність особистості.

Предмет дослідження – особливості прогностичної компетентності осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принципи системності, єдності внутрішнього і зовнішнього, самодетермінації особистості як суб'єкта саморозвитку; концепції генези здійснення побудови майбутнього особистості (С. Д. Максименко), часової орієнтації та стратегій життя людини (К. О. Абульханова-Славська, Р. А. Ахмеров, О. О. Кронік, Ж. Нюттен та ін.), континуально-ієрархічної структури особистості (О. П. Саннікова), філогенетичних закономірностей розвитку антиципації (І. Г. Батраченко), раціогуманістичного підходу (Г. О. Балл), реалізації життєвих завдань та настанов (Т. М. Титаренко), адаптаційних властивостей особистості (У. Радемахер, Б. Циммерман, А. Бандура, Е. Л. Носенко, І. Ф. Аршава та ін.).

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань обрано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз наукових джерел, узагальнення та систематизація наукових даних; *емпіричні* – опитування, анкетування, психологічне тестування; *математико-статистичної обробки даних* – кластерний (алгоритм К-середніх), кореляційний, регресійний аналіз, t-критерій Стьюдента, F-критерій Фішера в пакеті IBM SPSS Statistics 20; *інтерпретаційні* – аналіз, синтез, систематизація отриманих даних, порівняння з результатами інших досліджень).

Емпірична база дослідження. Загальна кількість досліджуваних склала 215 осіб (108 – чоловіки та 107 – жінки), серед яких 65 осіб (віком від 23 до 35 років) фахівці виробничих підприємств; 15 наукових працівників (віком від 25 до 35 років) Інституту агроекології і природокористування НААН; 31 студент (віком від 18 до 19 років) Національного університету біоресурсів й природокористування м. Києва; 6 студентів (віком від 20 до 23 років) Дніпропетровської державної аграрної академії; 36 студентів (віком від 20 до 25 років) Дніпропетровського державного хіміко-технологічного університету; 62 студенти (віком від 19 до 32 років) Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Достовірність і надійність результатів дослідження була забезпечена відповідним теоретичним і методологічним обґрунтуванням; використанням методик, релевантних об'єкту, предмету, меті і завданням дослідження; репрезентативністю вибірки досліджуваних; поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих даних; використанням коректних методів статистичної обробки результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

вперше:

– прогностичну компетентність у осіб з різним рівнем схильності до ризикованої поведінки досліджено як рівневу властивість особистості, структура якої складається з базових (рефлексивних, емоційних) та процесуальних (когнітивних, вольових, темпорально-часових) ознак;

– встановлено специфіку змін особистісних чинників і структуру прогностичної компетентності осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки та визначено їх типи;

– запропоновано підхід до вивчення взаємодії внутрішнього та зовнішнього аспектів у дослідженні прогностичної компетентності, а також місця існування прогностичної компетентності особистості у реалізації схильності до ризикованої поведінки;

поглиблено теоретичні уявлення про прогностичну компетентність як рівневий психологічний конструкт, структуру якого визначають ознаки базового та процесуального рівнів;

набули подальшого розвитку положення стосовно функціонального призначення прогностичної компетентності в регуляції поведінки особистості.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що їх можна використовувати у здійсненні психодіагностичної та психопрофілактичної роботи, а також при розробці психокорекційних засобів для надання допомоги особам, які стали жертвами надзвичайних та психотравмуючих ситуацій; у викладанні дисциплін «Юридична психологія», «Психологія», «Психологія діяльності в особливих умовах» та «Психологія особистості». Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в навчальну та науково-методичну роботу Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (довідка про № 375-88-05 від 04.06.2015 р) та Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 28.04.2015 р.); у методично-консультативну роботу психологічної служби НВК-лицею № 100 (довідка № 37 від 13.05.2015 р.) та КЗО «СЗШ № 92» м. Дніпропетровська (довідка № 163 від 15.04.2015 р.), а також в роботу відділу психологічного забезпечення діяльності особового складу головного управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Дніпропетровській області (акт впровадження від 29.05.2015 р.).

Особистий внесок здобувача у статтях, що написані у співавторстві з науковим керівником, полягає у постановці та реалізації завдань дослідження, виконанні емпіричної роботи, статистичній обробці емпіричного матеріалу та аналізі отриманих результатів.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були представлені та обговорені на XV Міжнародній науковій конференції молодих науковців «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (м. Київ, 2013); Міжнародній молодіжній науково-практичній конференції «Вектори психології» (м. Харків, 2012); «Психология: проблемы практического применения (II)» (Росія, м. Чита, 2013); Міжнародній науково-практичній конференції викладачів та психологів (Чеська Республіка, м. Прага, 2014); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Наука. Студентство. Сучасність» (м. Миколаїв, 2014); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні підходи та технології соціально-психологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення» (м. Одеса, 2014); III Всеукраїнському психологічному конгресі з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі» (м. Київ, 2014); XV Міжнародній науково-практичній конференції «Современная психология: теория и практика» (Росія, м. Москва, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Провідна роль освітнього досвіду в становленні особистості» (м. Дніпропетровськ, 2015), а також на наукових семінарах кафедри загальної та медичної психології та щорічних підсумкових конференціях факультету психології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (2011–2015 рр.).

Публікації. Основний зміст і результати роботи відображено у 17 публікаціях, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України; 3 статті у міжнародних виданнях; 9 тез виступів у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Список використаних джерел містить 288 найменувань, з них 79 англійською мовою. Основний зміст дисертації викладено на 173 сторінках, загальний обсяг – 218 сторінок. Робота містить 26 таблиць (на 24 сторінках), 15 рисунків (на 15 сторінках) і 10 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання; розкрито методологічну основу й методи; висвітлено наукову новизну, практичне значення роботи; наведено дані про апробацію та впровадження результатів; подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «Сучасний стан дослідження проблеми прогностичної компетентності особистості та її зв'язок зі схильністю до ризикованої поведінки» – розкрито сутність понять «прогностична компетентність» та «схильність до ризикованої поведінки», розглянуто існуючі підходи до їх визначення, проаналізовано концептуальну базу змістового наповнення понять у працях зарубіжних та вітчизняних учених, а також розкрита роль прогностичної компетентності у контексті ризику.

Аналітичний огляд досліджень дозволяє констатувати, що для описання категорії прогностична компетентність використовують семантично близьке поняття, що інколи вживається як тотожне, – антиципаційна спроможність. Проте антиципаційну спроможність трактують як здібність людини з високою ймовірністю передбачати події, прогнозувати розвиток ситуацій і власні реакції на них, діяти з часовим випередженням; тобто дана спроможність характеризує певний рівень розвитку антиципаційних здібностей особистості (Н. П. Нечипоренко). Прогностична компетентність може бути означена як властивість особистості, тобто стійка характеристика, що фіксує рівень розвитку антиципаційної спроможності та є певним станом стабілізації системи внутрішніх ресурсів людини, які забезпечують успішність в прогностичній діяльності (Н. Є. Суміна). Несформованість означеної компетентності може мати прояв у схильності особистості до ризикованої поведінки, що визначається як поетапний план дій, де елемент невизначеності відносно бажаного результату впливає на побудову перцептивного образу і визначає форму поведінки особи (С. В. Бикова).

З'ясовано основні підходи до визначення змістового наповнення прогностичної компетентності: когнітивно-поведінковий (Дж. Брунер, В. Найссер, Д. Міллер, К. Прибрам та ін.), психофізіологічний (П. К. Анохін, Т. Ф. Базилевич, В. О. Русалов та ін.), структурно-рівневий (Б. Ф. Ломов, Є. М. Сурков та ін.), ситуаційний (Л. Росс, Р. Нісбетт та ін.), акмеологічний (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анцифе-рова та ін.), діяльнісний (Л. О. Регуш, О. Г. Асмолов, А. В. Брушлінський та ін.), клінічний (В. Д. Менделевич, О. М. Ахметязанова, О. Л. Гончарова, Т. В. Скиданенко та ін.). Вони характеризують основну особливість даного явища – прогностична компетентність існує як властивість особистості, але актуальною стає тоді, коли розгортається як психічний процес.

На даний час низка праць зосереджена навколо дослідження формування та розвитку прогностичної компетентності в онтогенезі, а також в умовах психічної і соматичної патології. В контексті генетичної психології з'ясовано, що становлення та розвиток здібності передбачати хід майбутніх подій як самостійної форми мисленнєвої діяльності є процесом тривалим та суперечливим. Зокрема, йдеться про часове та просторове прогнозування, як окремі види прогностичної компетентності, яке можливе за умови використання особою в діяльності вторинних образів – уявлень. Тобто, актуалізація часових уявлень про минулі події через співвідношення їх з поточним моментом породжує ефект часового прогнозування, спрямованого на відображення різних аспектів часової перспективи й орієнтований на випереджальне відображення дійсності. В результаті клінічних досліджень доведено, що прогностична некомпетентність може виступати преморбідним чинником при невротичних, соматичних та психотичних розладах.

Проте з'ясовано, що для визначення особливостей прогностичної компетентності особистості в площині схильності до ризикованої поведінки не існує єдиного методологічного підходу. З огляду на це, у нашій роботі прогностична компетентність трактується як пов'язаний з антиципацією

специфічний конструкт ймовірного прогнозування особистості, що забезпечує здатність зберігати та оптимально конструювати власне майбутнє, експлікувати минулий досвід (знання, уміння, навички, досягнення) й конструювати образ очікуваного майбутнього. Прогностична компетентність є властивістю особистості, яка формує ставлення особистості до майбутнього, виступає формою пізнання та є активною стратегією подолання мінливих умов життєдіяльності. Тому, нами було побудовано концептуальну схему функціонування прогностичної компетентності в контексті ризику та здійснено спробу окреслити її місце при реалізації особистістю ризикованої поведінки (рис. 1).

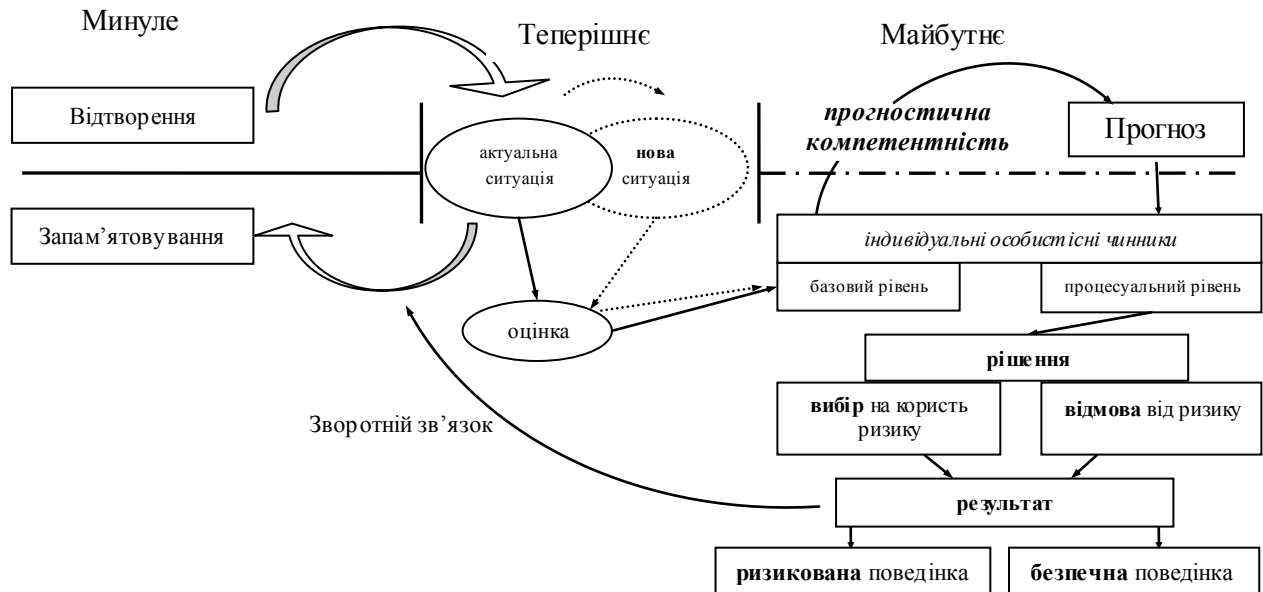

Рис. 1. Концептуальна схема прогностичної компетентності при реалізації особистістю ризикованої поведінки

У схемі відображено загальну взаємодію часового континууму та прогностичної компетентності особистості, а також враховано етапи розгортання ризикованої поведінки в результаті, так званого, руху особи часовим вектором, в якому відтворено не лише минуле, теперішнє, а й прогнозоване майбутнє, що виступає важливим механізмом регуляції й оптимізації поведінки. У проаналізованій структурі прогностична компетентність особистості існує як узагальнення набутого досвіду, завдяки чому прогноз чи суб'єктивно-ймовірна модель майбутнього може постійно змінюватися, уточнюватися та конкретизуватися.

У другому розділі – **«Методологічне обґрунтування та вибір методичного забезпечення для визначення особливостей прогностичної компетентності осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки»** – викладено програму емпіричної частини дослідження; обґрунтовано загальну модель структури прогностичної компетентності; представлено блок діагностичних методик для її дослідження.

Дослідження проводилося протягом 2011–2014 рр. і здійснювалося в три етапи. На першому етапі (2011–2012 рр.) проведено теоретичний аналіз проблеми, встановлено роль та місце досліджуваного феномена в системі

психологічного знання, внаслідок чого визначено чинники, що впливають на функціонування прогностичної компетентності.

На другому етапі (2012–2013 рр.) ідентифіковано особистісні властивості, які формують прогностичну компетентність особистості та пов'язані із реалізацією поведінки. Емпірично досліджено особливості прогностичної компетентності у осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки.

На третьому етапі (2013–2014 рр.) здійснено комплексний аналіз та інтерпретацію результатів емпіричного дослідження.

Спираючись на принципи системності, єдності зовнішнього і внутрішнього у детермінації психічного, а також на континуально-ієрархічний і структурно-рівневий підходи до дослідження структури особистості та її властивостей, було обґрунтовано та визначено структуру прогностичної компетентності особистості у контексті ризику.

Прогностична компетентність опосередковується внутрішніми (базовими та процесуальними) ознаками особистості. Базові ознаки, які організують психічну активність, розглядаються через форми рефлексивності, шістнадцять факторів особистості, а також показники десяти стійких програм-настанов у моделі емоційної цінності (Б. І. Додонов). Процесуальні ознаки, які регулюють психічну активність, – форми часової орієнтації особистості, толерантність до невизначеності, типово-стильові характеристики мислення, а також показниками дев'яти стійких вольових якостей. Зовнішній прояв внутрішніх складових прогностичної компетентності розглядаються через характеристики адаптивності особистості до середовища.

У структурі прогностичної компетентності як рівневого психологічного утворення, зазначені складові є системотвірними, оскільки втілюють внутрішні особистісні процеси і підпорядковуються їм. Вони забезпечують побудову перспективи майбутнього і є запорукою успішної регуляції поведінки особистості, надаючи можливість реалізовувати адаптивну функцію у взаємодії з навколишнім середовищем.

Відповідно до теоретичних положень стосовно визначення прогностичної компетентності особистості обрано наступні групи психодіагностичних методик. Для оцінки рівня схильності до ризикованої поведінки: методики діагностики схильності до ризику (А. Г. Шмельов); якісних показників схильності до ризику (О. П. Саннікова – С. В. Бикова); виявлення поведінкових орієнтацій при ризикованій поведінці «Самооцінка схильності до екстремально-ризикованої поведінки» (М. Цукерман – Є. П. Ільїн).

Для дослідження рівня прогностичної компетентності особистості – методики діагностики антиципаційної спроможності (В. Д. Менделевич) та здатності до прогнозування (Л. О. Регуш).

Для операціоналізації характеристик, які становлять базовий рівень прогностичної компетентності особистості: методики діагностики суб'єктивної рефлексивності (А. В. Карпов); домінуючої емоційної спрямованості (Б. І. Додонов); 16-PF особистісний опитувальник (форма В) (Р. Кеттелл, в адаптації Л. Г. Шмельова та ін.).

Для ідентифікації характеристик процесуального рівня прогностичної компетентності – «Часова перспектива» (ZTPI) (Ф. Зімбардо – Дж. Бойд, в адаптації О. Сенік); «Домінуючий стиль мислення» (InQ) (А. Харрісон – Р. Бремсон, в адаптації О. О. Алексєєвої та ін.); діагностики індивідуального способу переробки інформації «Тип мислення» (модифікація Г. В. Резапкіної); «Шкала толерантності до невизначеності» (MSTAT-1) (Д. Маклейн, в адаптації О. Г. Луковицької); виявлення вольових якостей особистості (М. В. Чумаков).

Для оцінки рівня адаптивності особистості як зовнішнього вияву внутрішніх складових прогностичної компетентності – тест-опитувальник адаптивності особистості (О. П. Саннікова – О. В. Кузнєцова).

У третьому розділі – «Емпіричне дослідження особливостей прогностичної компетентності осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки» – представлено аналіз та інтерпретацію результатів емпіричного дослідження.

На початковому етапі дослідження перевірялася наявність кореляційних зв'язків між прогностичною компетентністю та виокремленими рівневими компонентами її структури.

Встановлено, що прогностична компетентність (ПК) має значущі додатні кореляційні зв'язки з наступними показниками: ситуативна ($r=0,350$; $p=0,001$) і перспективна рефлексивність ($r=0,226$; $p=0,001$), рефлексивність в спілкуванні ($r=0,267$; $p=0,001$); праксична ($r=0,215$; $p=0,000$) та гностична ($r=0,386$; $p=0,000$) емоційні спрямованості; оперативність мислення ($r=0,221$; $p=0,000$), емоційна стійкість ($r=0,150$; $p=0,028$), нормативність поведінки ($r=0,182$; $p=0,008$), мрійливість ($r=0,185$; $p=0,006$), самоконтроль ($r=0,293$; $p=0,000$); абстрактно-символічний ($r=0,255$; $p=0,001$), словесно-логічний ($r=0,211$; $p=0,001$), наочно-образний ($r=0,166$; $p=0,001$) і творчий ($r=0,246$; $p=0,001$) типи мислення; аналітичний стиль мислення ($r=0,224$; $p=0,001$); часовою орієнтацією на майбутнє ($r=0,516$; $p=0,000$).

При цьому виявлено значущі від'ємні зв'язки з толерантністю до невизначеності ($r= -0,382$; $p=0,000$), реалістичним стилем мислення ($r= -0,149$; $p=0,029$); часові орієнтації на негативне минуле ($r= -0,242$; $p=0,000$), теперішнє гедоністичне ($r= -0,319$; $p=0,000$) та теперішнє фаталістичне ($r= -0,366$; $p=0,000$); гедоністичною ($r= -0,250$; $p=0,000$), пугнічна ($r= -0,172$; $p=0,011$) емоційними спрямованостями; напруженістю ($r= -0,204$; $p=0,003$), а також самодостатністю ($r= -0,225$; $p=0,001$). Також з'ясовано, що прогностична компетентність виявляє значущі додатні кореляційні зв'язки ($p=0,000$) з усіма вольовими якостями особистості та показниками адаптивності. Таким чином, встановлені зв'язки між складовими двох рівнів у структурі прогностичної компетентності особистості, дають підстави для з'ясування специфіки змін особливостей її внутрішньої детермінації й зовнішнього прояву залежно від рівня схильності особи до ризикованої поведінки.

Застосування методу кластерного аналізу (алгоритм К-середніх) надав змогу виокремити нееквівалентні кластери (рис. 2), які статистично значуще відрізняються між собою за рівнем сформованості схильності до ризикованої поведінки, представлений складовими ризику і поведінковими орієнтаціями.

Перший кластер (K_1) об'єднав 30% досліджуваних з високим рівнем прояву схильності до ризикованої поведінки, другий (K_2) – 36%, які виявили середній рівень, третій (K_3) – 34% досліджуваних з низьким рівнем.

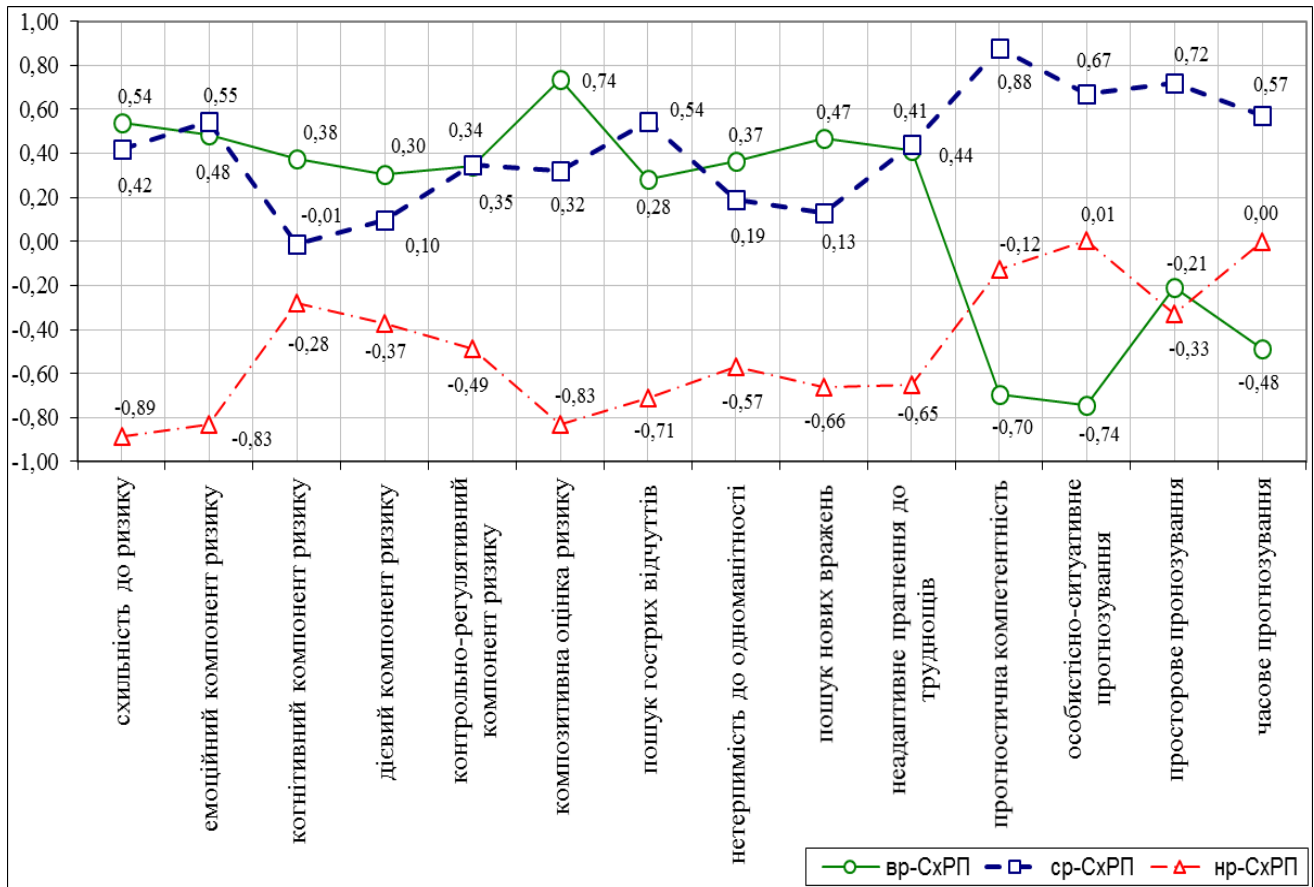

Рис. 2. Розбіжності між кластерами за рівнем схильності до ризикованої поведінки та показниками прогностичної компетентності

Встановлено, що K_1 (високий рівень схильності до ризикованої поведінки) та K_2 (середній рівень схильності до ризикованої поведінки) значуще відрізняються за показниками пошуку гострих відчуттів ($t=1,93$) і нових вражень ($t= -2,11$), когнітивного компоненту ризику ($t= -1,96$) та композитивної оцінки ризику ($t= -3,24$). При цьому встановлено, що K_3 (низький рівень схильності до ризикованої поведінки) відрізняється від попередніх значущими низькими показниками за всіма означеними змінними. Виявлено, що кластери з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки значуще відрізняються за показниками прогностичної компетентності та її видів. Найвищі показники властиві особам, які увійшли до групи K_2 , найнижчі – досліджуваним групи K_1 ($t=13,06$).

Встановлено міжкластерні відмінності середньогрупових значень серед базових ознак внутрішнього рівня ПК за такими показниками: ситуативна ($K_1 - 31,69$; $K_2 - 33,64$; $K_3 - 34,57$) і перспективна ($K_1 - 32,75$; $K_2 - 35,21$; $K_3 - 36,72$) рефлексивність; гностична ($K_1 - 3,68$; $K_2 - 5,9$; $K_3 - 4,28$) і пугнічна ($K_1 - 4,09$; $K_2 - 4,13$; $K_3 - -2,03$) емоційні спрямованості; нормативність поведінки ($K_1 - 4,22$; $K_2 - 5,04$; $K_3 - 5,49$), тривожність ($K_1 - 6,05$; $K_2 - 6,05$; $K_3 - 7,09$), самодостатність

($K_1 - 4,46$; $K_2 - 3,95$; $K_3 - 5,18$), самоконтроль ($K_1 - 5,57$; $K_2 - 6,74$; $K_3 - 6,65$) та напруженість ($K_1 - 6,01$; $K_2 - 5,37$; $K_3 - 6,57$).

Виявлено, що кластери значуще відрізняються між собою за показниками процесуальних ознак внутрішнього рівня ПК, а саме: толерантність до невизначеності ($K_1 - 51,98$; $K_2 - 45,86$; $K_3 - 48,7$), часові орієнтації на теперішнє гедоністичне ($K_1 - 3,76$; $K_2 - 3,36$; $K_3 - 3,14$) і майбутнє ($K_1 - 3,23$; $K_2 - 3,86$; $K_3 - 3,67$), аналітичний ($K_1 - 54,37$; $K_2 - 58,46$; $K_3 - 58,07$) і реалістичний ($K_1 - 56,43$; $K_2 - 54,75$; $K_3 - 59,05$) стилі мислення, відповідальність ($K_1 - 3,95$; $K_2 - 5,84$; $K_3 - 6,01$), наполегливість ($K_1 - 3,83$; $K_2 - 4,59$; $K_3 - 3,32$), цілеспрямованість ($K_1 - 5,12$; $K_2 - 7,23$; $K_3 - 5,99$).

З'ясовано, що кластери з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки значуще відрізняються за показником сумарного рівня адаптивності ($K_1 - 19,74$; $K_2 - 24,58$; $K_3 - 20,62$) та основних її компонентів, а саме: широта обсягу сигналів соціуму ($K_1 - 22,97$; $K_2 - 26,84$; $K_3 - 21,39$), легкість розпізнавання сигналів соціуму ($K_1 - 18,77$; $K_2 - 27,01$; $K_3 - 22,55$), точність орієнтації в сигналах соціуму ($K_1 - 20,49$; $K_2 - 25,28$; $K_3 - 19,55$), стійкість емоційного переживання ($K_1 - 16,62$; $K_2 - 22,29$; $K_3 - 18,8$), готовність змінюватися ($K_1 - 18,75$; $K_2 - 19,49$; $K_3 - 17,28$), готовність до досягнення мети ($K_1 - 20,49$; $K_2 - 26,32$; $K_3 - 25,62$) та готовність до конструктивних дій з метою подолання невдач ($K_1 - 20,29$; $K_2 - 24,76$; $K_3 - 22,22$). Таким чином, за результатами кластерного аналізу охарактеризовано узагальнені психологічні характеристики представників кожної групи.

Для визначення специфіки прогностичної компетентності особистості залежно від рівня схильності до ризикованої поведінки використовувався регресійний аналіз. Зокрема побудовано три рівняння регресії відповідно до виокремлених трьох груп осіб (табл. 1–3).

В осіб із високим рівнем схильності до ризикованої поведінки визначено чотири предиктори, що впливають на інтегральний показник прогностичної компетентності особистості (табл. 1). Частка дисперсії, пояснена регресією, становить 40,9%, а величина коефіцієнту множинної кореляції дорівнює 0,640 ($F=12,78$, $p=0,001$). Встановлено, що три з пояснювальних факторів мають додатну кореляцію (прагматичний стиль мислення, тривожність, широта обсягу сигналів соціуму), а один – від'ємну (відповідальність).

Рівняння регресії має вигляд: $ПК = 141,58 + 0,399 \cdot \text{широта обсягу сигналів соціуму} + 0,268 \cdot \text{прагматичний стиль мислення} + (-0,338) \cdot \text{відповідальність} + 0,215 \cdot \text{тривожність}$.

Таблиця 1

Коефіцієнти, отримані на основі регресійного аналізу для групи осіб з високим рівнем схильності до ризикованої поведінки

Предиктори	Коефіцієнти			t-критерій Стьюдента	Рівень значущості вірогідності прогнозу (p)
	Нестандартизовані коефіцієнти регресії (B)	Стандартна помилка	Нормалізовані коефіцієнти регресії (Beta)		
ПК (Константа)	141,583	19,384	-	7,304	0,000
широта обсягу сигналів соціуму	1,331	0,333	0,399	3,992	0,000
відповідальність	-3,155	0,927	-0,338	-3,403	0,001

прагматичний стиль мислення	0,846	0,320	0,268	2,644	0,010
тривожність	1,862	0,870	0,215	2,139	0,037

Як видно з таблиці 1, найбільшою прогнозуючою силою в ієрархії змінних виступає широта обсягу сигналів соціуму ($r=0,399$), найменшою – предиктор тривожність ($r=0,215$). Тобто, із підвищенням рівня відповідальності спостерігається зниження показника константи, проте ПК має свій вияв за рахунок зростання значень за предикторів широти обсягу сигналів соціуму, прагматичного стилю мислення та тривожності.

Для групи з середнім рівнем схильності до ризикованої поведінки визначено одинадцять предикторів, що впливають на ПК (табл. 2). Причому, частка дисперсії результату ПК, пояснена регресією, складає 74,9%, при величині коефіцієнту множинної кореляції – 0,865 ($F=7,71$, $p=0,000$), може свідчити про існування компонентного складу ПК за визначеними предикторами.

Рівняння регресії має вигляд: $ПК = 236,96 + 0,471 \cdot \text{ініціативність} + 0,333 \cdot \text{ситуативна рефлексивність} + (-0,247) \cdot \text{словесно-логічний тип мислення} + 0,249 \cdot \text{емоційна стійкість} + 0,232 \cdot \text{відповідальність} + 0,170 \cdot \text{реалістичний стиль мислення} + (-0,208) \cdot \text{орієнтація на теперішнє фаталістичне} + (-0,207) \cdot \text{загальне задоволення актуальною життєвою ситуацією} + (-0,182) \cdot \text{відкритість} + (-0,159) \cdot \text{чуттєвість} + 0,236 \cdot \text{стійкість емоційного переживання}$.

Встановлено, що шість з пояснювальних факторів мають додатну кореляцію (ініціативність, ситуативна рефлексивність, емоційна стійкість, стійкість емоційних переживань, відповідальність та реалістичний стиль мислення), а п'ять – від'ємну (словесно-логічний тип мислення, орієнтація на теперішнє фаталістичне, відкритість, чуттєвість і задоволення актуальною життєвою ситуацією).

Таблиця 2

Коефіцієнти, отримані на основі регресійного аналізу для групи осіб з середнім рівнем схильності до ризикованої поведінки

Предиктори	Коефіцієнти			t-критерій Стьюдента	Рівень значущості вірогідності прогнозу (p)
	Нестандартизовані коефіцієнти регресії (B)	Стандартна помилка	Нормалізовані коефіцієнти регресії (Beta)		
ПК (Константа)	236,960	16,380	-	14,466	0,000
ініціативність	3,894	0,619	0,471	6,287	0,000
ситуативна рефлексивність	0,903	0,200	0,333	4,514	0,000
емоційна стійкість	2,358	0,754	0,249	-3,128	0,003
словесно-логічний тип мислення	-2,685	0,810	-0,247	-3,313	0,002
стійкість емоційного переживання	0,445	0,136	0,236	3,276	0,002
відповідальність	1,973	0,594	0,232	3,321	0,001
орієнтація на теперішнє фаталістичне	-5,470	1,864	-0,208	-2,934	0,005

задоволення актуальною життєвою ситуацією	-0,384	0,146	-0,207	-2,628	0,011
відкритість	-1,688	0,764	-0,182	-2,209	0,031
реалістичний стиль мислення	0,453	0,185	0,170	2,451	0,017
чуттєвість/м'якість	-1,132	0,492	-0,159	-2,302	0,025

Як видно з таблиці 2, найбільшою прогнозуючою силою в ієрархії змінних характеризується ініціативність ($r=0,471$), найменшою – предиктор чуттєвість ($r= -0,159$). Отже, підвищення рівня словесно-логічного типу мислення, орієнтація на теперішнє фаталістичне, незадоволення актуальною життєвою ситуацією, відкритість, чуттєвість, спричинюють зниження спроможності в прогнозуванні майбутнього, а відтак знижує показник прогностичної компетентності особистості. Проте представники даної групи виявляються прогностично компетентними за рахунок зростання ініціативності, ситуативної рефлексивності, емоційної стійкості, відповідальності, реалістичного стилю мислення.

В осіб з низьким рівнем схильності до ризикованої поведінки було визначено п'ять предикторів, які визначають константу (табл. 3). Частка дисперсії, пояснена регресією, становить 58,7%, при цьому величина коефіцієнту множинної кореляції моделі дорівнює 0,766 ($F=12,04$, $p=0,001$).

Рівняння регресії: $ПК = 196,88 + 0,342 \cdot \text{легкість розпізнавання сигналів соціуму} + 0,299 \cdot \text{часова орієнтація на майбутнє} + (-0,270) \cdot \text{гедоністична емоційна спрямованість} + 0,248 \cdot \text{абстрактно-символічний тип мислення} + (-0,206) \cdot \text{напруженість}$.

Виявлено, що три з пояснювальних факторів мають додатну кореляцію (легкість розпізнавання сигналів соціуму, орієнтація на майбутнє і абстрактно-символічний тип мислення), а два – від'ємну (напруженість і гедоністична емоційна спрямованість).

Таблиця 3

Коефіцієнти, отримані на основі регресійного аналізу для осіб з низьким рівнем схильності до ризикованої поведінки

Предиктори	Коефіцієнти			t-критерій Стьюдента	Рівень значущості вірогідності прогнозу (p)
	Нестандартизовані коефіцієнти регресії (B)	Стандартна помилка	Нормалізовані коефіцієнти регресії (Beta)		
ПК (Константа)	196,882	14,385	-	13,687	0,000
легкість розпізнавання сигналів соціуму	0,986	0,241	0,342	4,088	0,000
орієнтація на майбутнє	11,060	3,058	0,299	3,616	0,001
гедоністична емоційна спрямованість	-1,486	0,461	-0,270	-3,221	0,002
абстрактно- символічний тип мислення	2,598	0,864	0,248	3,008	0,004
напруженість	-2,476	0,993	-0,206	-2,494	0,015

Як видно з таблиці 3, найбільшою прогнозуючою силою в ієрархії змінних характеризується легкість розпізнавання сигналів соціуму ($r=0,342$),

найменшою – предиктор напруженість ($r = -0,206$). Це означає, що із зростанням значення за шкалами легкість розпізнавання сигналів соціуму, орієнтація на майбутнє та абстрактно-символічний тип мислення спостерігається підвищення значення ПК. Водночас, підвищення рівня гедоністичної емоційної спрямованості та напруженості спричинює падіння показника прогностичної компетентності особистості.

Таким чином, результати емпіричного дослідження дозволили підтвердити основні гіпотези стосовно існування диференційного наповнення серед компонентів прогностичної компетентності у осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки та довести правомірність виокремлення описаної у роботі структури прогностичної компетентності в контексті ризику.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне та емпіричне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми визначення особливостей прогностичної компетентності особистості в контексті ризикованої поведінки. Результати проведеного дослідження дають підстави зробити наступні висновки.

1. У результаті проведеного аналізу існуючих поглядів щодо вивчення прогностичної компетентності та схильності до ризикованої поведінки визначено структурно-рівневий підхід як основу дослідження означеного явища. Прогностична компетентність особистості трактується як пов'язаний з антиципацією специфічний конструкт ймовірного прогнозування особистості; як особистісне явище, яке забезпечує здатність зберігати та оптимально конструювати власне майбутнє, експлікувати минулий досвід (знання, уміння, навички, досягнення) й конструювати образ очікуваного майбутнього. Виходячи з такого змісту поняття прогностичної компетентності, побудовано теоретичну схему її функціонування при реалізації особистістю ризикованої поведінки як поетапного плану дій, а прогностична компетентність особистості є проміжною ланкою між оцінкою наявного стану об'єкта та побудовою прогнозу як засобу здійснення вибору і прийняття рішення в майбутньому. В запропонованій схемі взаємозалежність даних елементів структури прогностичної компетентності є основою регулювання активності особистості, що забезпечує її цілеспрямовану поведінку.

2. З'ясовано психологічні особливості та змістові складові прогностичної компетентності. Внутрішній аспект її структури представлено рівнями базових (які виконують функцію організації поведінки та психічної активності особистості), та процесуальних (що регулюють поведінку та психічну активність особистості) ознак. Зовнішній прояв внутрішніх складових прогностичної компетентності особистості виявляється в мірі її адаптивності як можливості швидко приймати рішення в різних життєвих ситуаціях.

3. Визначено, що міра сформованості складових внутрішнього та зовнішнього аспектів прогностичної компетентності відрізняється відповідно до рівня схильності до ризикованої поведінки. Зокрема, особам з високим

рівнем властивий синтетичний стиль мислення, толерантність до невизначеності, часова орієнтація на негативне минуле, теперішнє гедоністичне і теперішнє фаталістичне, експресивність, сміливість, гедоністична, глорична і пугнічна емоційні спрямованості. Особам із низьким рівнем притаманні реалістичний стиль мислення, ретроспективна, ситуативна і перспективна рефлексивність, відповідальність, нормативність поведінки, чуттєвість, дипломатичність, тривожність, самодостатність, напруженість. Особам із середнім рівнем властиві врівноваженість, стриманість емоційного переживання, відкритість, рефлексивність у спілкуванні та взаємодії з іншими, гностична і практична емоційні спрямованості, а також свідомо регуляція власної поведінки та діяльності.

4. Розкрито специфіку відмінностей між особливостями прогностичної компетентності осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки. Встановлено, що прогностична компетентність функціонує за рахунок сформованості різних її складових. Зокрема, для осіб з низьким рівнем схильності до ризикованої поведінки властиві: легкість розпізнавання сигналів соціуму, орієнтація на майбутнє і абстрактно-символічний тип мислення. Для осіб із середнім рівнем схильності до ризикованої поведінки – емоційна стійкість, ініціативність, ситуативна рефлексивність, стійкість емоційних переживань, відповідальність та реалістичний стиль мислення. Особам з високим рівнем схильності до ризикованої поведінки притаманні прагматичний стиль мислення, тривожність, широта обсягу сигналів соціуму. Ґрунтуючись на теоретичних та емпіричних даних сформовано три типи особистості: непрогностично ризикований, прогностично поміркований та прогностично безпечний.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми прогностичної компетентності особистості. **Перспективи подальшої роботи** вбачаємо у з'ясуванні просторово-часової організації внутрішнього світу людини; чинників детермінації прогностичної компетентності особистості, а також у розробці прикладних аспектів феномену: зокрема, дослідити модель прогностичної компетентності у системному підході, оскільки кожен її елемент є окремим феноменом. Окремим завданням подальших досліджень є розробка діагностичного інструментарію та технік, спрямованих на розвиток прогностичної компетентності особистості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України:

1. Бунас А. А. Схильність до ризику в системі особистісних детермінант / А. А. Бунас // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – 2012. – Т. XIV. – Ч. 6. – С. 51–59.
2. Аршава І. Ф. Специфіка прогностичної (антиципаційної) компетентності як властивості особистості (в контексті проблеми ризикованої поведінки) /

І. Ф. Аршава, А. А. Бунас // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія: зб. наук. пр. Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. – Т. X. – Вип. 24. – С. 29–41.

3. Аршава І. Ф. Вивчення компонентів Я-концепції та самовідношення у осіб з ризикованою поведінкою / І. Ф. Аршава, А. А. Бунас // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. «Психологія». – 2013. – Вип. 52, № 1065. – С. 7–12.

4. Bunas A. A. Factor analysis of the dynamic characteristics of the propensity to risky behaviour / A. A. Bunas // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер. «Педагогіка і психологія». – 2014. – Вип. 20. – Т. 22 (№ 9/1). – С. 12–20.

5. Бунас А. А. Методологічне обґрунтування підходу до виявлення особливостей прогностичної компетентності особистості при різних рівнях схильності до ризикованої поведінки / А. А. Бунас // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. ДВНЗ «Запорізький національний університет» та Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. – З.: ЗНУ, 2014. – № 2 (6). – С. 22–29.

Статті у наукових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз:

6. Бунас А. А. Личностно-психологические предикторы склонности к рискованному поведению / А. А. Бунас // Азимут научных исследований: педагогика и психология. – Тольятти, 2013. – № 2 (3). – С. 5–8.

7. Arshava I. F. The importance of predictive human competence in stress resistance [Електронний ресурс] / I. F. Arshava, Y. R. Amineva, A. A. Bunas // Advances in Social Sciences Research Journal. – 2014. – Vol.1, Issue.8. – P. 85–94. Режим доступу : <http://scholarpublishing.org/index.php/ASSRJ/article/view/732>

8. Arshava I. F. The relationship between time perspective of the personality and risky behavior / I. F. Arshava, A. A. Bunas // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, 2015. – III (29), Issue: 57. – P. 68–71.

Матеріали доповідей на науково-практичних конференціях:

9. Бунас А. А. Прогностична компетентність особистості: психологічне підґрунтя феномену / А. А. Бунас // Вектори психології : Міжнар. молод. конф., 22–23 квіт., 2012 р. : тези доп. – Х.: «Оперативна поліграфія», 2012. – С. 22–25.

10. Бунас А. А. Психологічний концепт часової перспективи як вихідна умова прогностичної компетентності особистості / А. А. Бунас // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR) : XV Міжнар. конф. молодих науковців, 18–19 квіт., 2013 р. : тези доп. / за ред. І. В. Данилюка, І. В. Ващенко. – К.: ОВС, 2013. – С. 16–19.

11. Бунас А. А. Различные аспекты обоснования природы рискованного поведения личности / А. А. Бунас // Психология: проблемы практического применения : II Міжнар. наук. конф., черв., 2013 р. : тези доп. – Чита: Изд-во Молодой ученый, 2013. – С. 10–16.

12. Бунас А. А. Толерантность к неопределенности и склонность личности к рискованному поведению / А. А. Бунас // Наука майбутнього : Міжнар. наук.-

практ. конф. викладачів та психологів, трав., 2014 р. : тези доп. – Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists «Science». – Prague, 2014. – Vol. 2. – С. 42–46.

13. Бунас А. А. Емоційно-вольові якості у осіб з вираженою ризикованою активністю / А. А. Бунас // Наука. Студентство. Сучасність : V Всеукр. наук.-практ. конф., 15–16 трав., 2014 р. : тези доп. / за ред. В. Д. Будака, О. Є. Олесюка. – М.: МНУ, 2014. – С. 424–427.

14. Бунас А. А. Прогностична компетентність як соціально значуща властивість особистості при прояві схильності до ризикованої поведінки / А. А. Бунас // Сучасні підходи та технології соціально-психологічної та колекційної роботи з різними віковими групами населення : Міжнар. наук.-практ. конф., 20–22 черв., 2014 р. : тези доп. / ред. колг. : Л. М. Дунаєва, Л. С. Смокова та ін. – Вісник Одеського націон. ун-ту. Сер. «Психологія». – О.: «Астропринт», 2014. – Вип. 2 (32). – Т. 19. – С. 52–62.

15. Бунас А. А. Пространственно-временные особенности антиципационной состоятельности личности, склонной к рискованному поведению / А. А. Бунас // Современная психология: теория и практика : XV Меж. наук.-практ. конф., 29–30 груд., 2014 р. : тези доп. – М.: Изд-во «Институт стратегических исследований», 2014. – С. 12–15.

16. Бунас А. А. Особистість у контексті ризикованої ситуації / А. А. Бунас // Особистість у сучасному світі : III Всеукр. психол. конгрес з міжнар. участю, 20–22 лист., 2014 р. : тези доп. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – С. 293–295.

17. Бунас А. А. Особливості сформованості прогностичної компетентності особистості в умовах освітнього процесу / А. А. Бунас // Провідна роль освітнього досвіду в становленні особистості : Всеукр. наук.-практ. конф., 5–25 квіт., 2015 р. : тези доп. – Д.: Акцент ПП, 2015. – С. 55–58.

АНОТАЦІЯ

Бунас А. А. Особливості прогностичної компетентності осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. – Київ, 2015.

У дисертації здійснено теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричну перевірку особливостей прогностичної компетентності як складної системної властивості особистості, що характеризує здатність людини зберігати та оптимально конструювати власне майбутнє, експлікуючи минулий досвід (знання, уміння, навички, досягнення) конструювати образ очікуваного майбутнього, й, тим самим, підвищувати власну ефективність у забезпеченні оптимального функціонування загалом та у реалізації схильності до ризикованої поведінки зокрема.

У структурі прогностичної компетентності в контексті ризику виокремлено два компоненти – внутрішній та зовнішній, що проявляються й розгортаються залежно від етапу процесу прийняття чи відхилення ризикованого рішення. Виявлено відмінності особливостей прогностичної компетентності серед осіб з різними рівнями схильності до ризикованої поведінки.

Сформовано уявлення про три типи особистості: непрогностично ризикований, прогностично поміркований та прогностично безпечний, що відрізняються рівнем сформованості ризикованої поведінки та прояву прогностичної компетентності як особистісної властивості.

Ключові слова: прогностична компетентність; структура прогностичної компетентності; здатність конструювати власне майбутнє; схильність до ризикованої поведінки; складна системна особистісна властивість; непрогностично ризикований, прогностично поміркований та прогностично безпечний типи особистості.

АННОТАЦІЯ

Бунас А. А. Особенности прогностической компетентности лиц с разным уровнем склонности к рискованному поведению. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко МОН Украины. – Киев, 2015.

Диссертация посвящена теоретико-методологическому обоснованию и эмпирической проверке особенностей прогностической компетентности как системном свойстве личности, которое характеризуется способностью человека сохранять и оптимально конструировать собственное будущее, эксплицируя прошлый опыт, конструировать образ ожидаемого будущего, и, тем самым, повышать собственную эффективность в обеспечении оптимального функционирования личности в целом и в реализации склонности к рискованному поведению в частности.

В структуре прогностической компетентности в контексте риска выделено два компонента – внутренний и внешний, которые проявляются и актуализируются в зависимости от этапа процесса принятия или отклонения рискованного решения. Выявлены различия особенностей прогностической компетентности среди лиц с разным уровнем склонности к рискованному поведению.

Сформировано представление о трех типах личности: прогностически безопасный, прогностически рассудительный и непрогностически рискованный, отличие которых заключается в уровне сформированности рискованного поведения и проявлении прогностической компетентности как личностного свойства.

Ключевые слова: прогностическая компетентность; структура прогностической компетентности; способность конструировать будущее; склонность к рискованному поведению; сложное системное личностное свойство; прогностически безопасный, прогностически рассудительный и непрогностически рискованный типы личности.

SUMMARY

Bunas A. Characteristic features of predictive competence among people with different degrees of propensity to risky behavior. – On the right of manuscript.

The dissertation for the Candidate degree in Psychological Sciences in specialty 19.00.01 – General Psychology, History of Psychology. – Taras Shevchenko Kyiv National University of the MES of Ukraine. – Kyiv, 2015.

Current thesis is devoted to establishing theoretical and methodological background as well as to experimental validation of the concept of predictive competence as a complex systemic personality trait. It is characterized by the person's ability to design their own future relying on past experience (knowledge, abilities, skills, achievements) and, therefore, enhance their own efficiency in pursuing life goals (and social goals in particular) in various spheres, including situations with propensity to risky behavior.

The structure of predictive competence in the context of risky behavior has two components – internal and external. Internal component consists of basic level aspects (reflection and emotional directivity which function as core organizers of human behavior and mental activity) and procedural aspects (dominant thinking styles, time orientation, conation which regulate behavior and mental activity). External component of predictive competence reveals itself in the level of adaptability, factual analysis, ability to make decisions quickly and propensity to self-reflection in different situations.

In the representative sample of 215 adults it was experimentally validated that statistically lower level of predictive competence is typical for those who have higher level of propensity to risky behavior and associated personality traits.

The use of cluster analysis methods (K-means algorithm) and multiple linear regression analysis helped identify differences in characteristic features of predictive competence in groups of people with different propensity to risky behavior. Thus, predictive competence among people with high propensity to risky behavior remains low because of intensive social signaling, pragmatic thinking style and anxiety. Predictive competence of people with medium propensity to risk features a number of characteristics that belong to internal and external component of its core structure. And a common factor between the groups with high and medium level of propensity to risky behavior that influences predictive competence levels is responsibility, the higher it is – the lower is the level of risk propensity. The group with low propensity to risky behavior maintains the level of predictive competence high because of easy fixation of social signaling, future time orientation and symbolic thinking.

Furthermore, our experimental studies proved that there is a correlation between the propensity to risky behavior and a wide variety of personality traits. In addition, we identified a number of factors that in our study refer to different elements in the structure of predictive competence and influence not only propensity to risky behavior but the suppression of it.

Finally, three types of personality have been described – a predictable reasonable, predictable safe and unpredictable risky type that differ according to their propensity to risky behavior and manifestation of predictive competence as a personality trait.

Key words: predictive competence; the structure of the predictive competence; the ability to design their own future; propensity to risky behavior; complex systemic personality trait; predictable reasonable, predictable safe and unpredictable risky types of personality.